

महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

जानेवारी ते मार्च २०२१

© जयदीप कडू

आंतरराष्ट्रीय ख्यातीचे संशोधक आणि साहित्यिक

डॉ. जयंत नारळीकर

यांची नाशिक येथे होणाऱ्या ९४ व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या
अध्यक्षपदी निवड झाल्याबद्दल अभिनंदन !

नारळीकरांच्या निवडीने समाजाच्या वैज्ञानिक जाणिवा प्रगल्भ होतील :
डॉ. रावसाहेब कसबे

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेतर्फे सत्कार

पुणे : 'नाशिक येथे होणाऱ्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी डॉ. जयंत नारळीकर यांची झालेली निवड ही मराठी साहित्यविश्वाला अतिशय आनंद देणारी घटना आहे. त्यांच्या निवडीमुळे समाजाच्या वैज्ञानिक जाणिवा प्रगल्भ होतील आणि विज्ञानाच्या अधिष्ठानावर उभी राहिलेली लोकशाही अधिक समृद्ध होईल.' असे मत महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे अध्यक्ष डॉ. रावसाहेब कसबे यांनी व्यक्त केले. आयुका येथे महाराष्ट्र साहित्य परिषदेच्या वतीने नियोजित संमेलनाध्यक्ष डॉ. जयंत नारळीकर यांचा प्रथेप्रमाणे पहिला सत्कार डॉ. कसबे यांच्या हस्ते करण्यात आला त्या वेळी ते बोलत होते. यावेळी मंगला नारळीकर, महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे कार्याध्यक्ष प्रा. मिलिंद जोशी, प्रमुख कार्यवाह प्रकाश पायगुडे, कोषाध्यक्ष सुनिताराजे पवार उपस्थित होते.

कसबे म्हणाले, "महाराष्ट्र साहित्य परिषदेने डॉ. जयंत नारळीकर यांचे नाव अग्रक्रमाने सुचविले आणि महामंडळाने त्यास मान्यता दिली याचा मला मसापचा अध्यक्ष या नात्याने विशेष आनंद आहे."

नारळीकर म्हणाले, "संशोधनात रमणारा आणि साहित्यक्षेत्राच्या बाहेरचा असूनही माझी संमेलनाध्यक्षपदी झालेली निवड हाच माझ्यासाठी आश्चर्याचा धक्का होता. युवकांच्या मनात विज्ञानविषयीची ओढ निर्माण करण्यासाठी मी प्रयत्न करेन."

प्रा. मिलिंद जोशी म्हणाले, "डॉ. नारळीकरांनी त्यांच्या लेखनातून जिज्ञासूवृत्ती आणि विज्ञाननिष्ठा मराठी समाजमनात रुजविली. साहित्य संमेलनांनी विज्ञानविषयक लेखन करणाऱ्या लेखकांकडे दुर्लक्ष केले अशी खंत मराठी वाचकांमध्ये होती. डॉ. नारळीकरांच्या निवडीने ती दूर झाली आहे. आकाशातील एका ताऱ्याला कुसुमाग्रजांचे नाव दिले आहे. अशा कुसुमाग्रजांच्या कर्मभूमीत होत असलेल्या संमेलनाचे अध्यक्षपद आकाशाशी नाते जडलेले डॉ. नारळीकर भूषवित आहेत याचा आनंद गगनात न मावणारा आहे." प्रकाश पायगुडे यांनी प्रास्ताविक केले. सुनिताराजे पवार यांनी आभार मानले.

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे त्रैमासिक मुखपत्र
महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

अंक क्र. ३७३, जानेवारी ते मार्च २०२१

■ संपादक ■

डॉ. पुरुषोत्तम काळे

■ संपादन समिती ■

**डॉ. मनोहर जाधव । डॉ. नीलिमा गुंडी
डॉ. भास्कर ढोके । डॉ. रणधीर शिंदे
डॉ. वर्षा तोडमल**

■ प्रकाशक ■

प्रकाश पायगुडे
प्रमुख कार्यवाह

महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे

टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०.

दूरभाष । ०२०-२४४७५९६३

संकेतस्थळ । www.masapapune.org

ई-मेल । masaparishad@gmail.com

कार्यालयाची वेळ ।

सकाळी ९.०० दुपारी १२.००

दुपारी ४.३० ते रात्री ८.००

- मुद्रक-प्रकाशक
प्रकाश पायगुडे
प्रमुख कार्यवाह
महाराष्ट्र साहित्य परिषद,
टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०
- जाहिरात व्यवस्थापक
वि. दा. पिंगळे
९८८९२३५०३३
- संपादकीय संयोजन
संदीप खाडे
- अक्षरजुळणी व सजावट
लक कलाकल्य
- मुखपृष्ठ
जयदीप कडू
- मुद्रितशोधन
आरती देवगांवकर
- मुद्रणस्थळ
एस. ए. प्रिंटर्स, एल. एल. पी.
फ्लॅट नं. ५, ३ रा मजला,
सिद्धीविनायक अपा.,
शिवदर्शन, पुणे ४११००९
मूल्य : १५ रुपये
- प्रकाशन क्र. ३७३
जानेवारी ते मार्च २०२१
या अंकात व्यक्त झालेल्या
विचारांशी संपादक, संपादन समिती,
सल्लागार मंडळ तसेच प्रकाशक
सहमत असतीलच असे नाही.

अंतरंग

मसाप पत्रिका । जानेवारी ते मार्च २०२१ अंक

- ◇ संपादकीय । डॉ. पुरुषोत्तम काळे । ३
- ◇ जयंत नारळीकर: व्यक्ती आणि वाङ्मय।
प्रा. चिन्मय मधू घैसास । ६
- ◇ नवोदितांचा मार्गदर्शक हरवला । डॉ. अशोक कौतिक कोळी । १२
- ◇ अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्वाच्या डॉ. लीला गोविलकर ।
डॉ. स्नेहल तावरे । १८
- ◇ मुळीचा झरा । प्रा. मिलिंद जोशी । २१
- ◇ जागतिकीकरण संस्कृति-संघर्ष करेल ।
प्रा. डॉ. मिलिंद कसबे । २४
- ◇ उत्तर महाराष्ट्रातील उद्योग जगताचा इतिहास
विडीची गोष्ट । प्रा. डॉ. प्रकाश शेवाळे । ३४
- ◇ लोकजागृतीची चळवळ आणि मूकनायक ।
प्रा. डॉ. हरीश शेळके । ४०
- ◇ मराठी कादंबरी अभिरुची आणि राजकारण । गजानन भोसले । ४७
- ◇ प्रकाशन संस्था व साहित्य व्यवहार ।
प्रा. नंदकुमार भाऊसाहेब उदार । ५८
- ◇ झेन । नारायण लाळे । ६५
- ◇ लोकशाहीर द. ना. गव्हाणकर । सौ. पूजा पराग सामंत । ७३
- ◇ पटेली- तथ्यात्मभावाचा शोध । भास्कर ढोके । ७७
- ◇ लाडी: कातकरी समाज जीवनाचे वास्तव चित्रण
मांडणारी कादंबरी । प्रा. मिथुन शेळके । ८१
- ◇ एकनाथी भागवतातील शेती । डॉ. हंसराज जाधव । ८४
- ◇ वळीव: आदिम समाजव्यवस्थेचे संस्कृतीनिष्ठ आकलन ।
डॉ. कैलास सलादे । ८९
- ◇ अस्वस्थ मनाचे बंड: आदिवासी साहित्य प्रवाहाला
समृद्ध करणारी कविता । डॉ. सखाराम डाखोरे । ९५
- ◇ ओळ तुझ्या माझ्या स्वातंत्र्याची.. यल्लार बोलणारी
कविता.. । दत्ता थोरे । १०२
- ◇ समाजभानाची प्रायोगिक जीवनकथा
(मी गोष्टीत मावत नाही) । डॉ. सविता पटेल । १०५
- ◇ जागतिकीकरणातील शेतीधारित जगण्याची प्रत्ययकारी
कविता: आगंतुकाची स्वगते । प्रा. डॉ. सुभाष निवृत्ती शेळके । १०८
- ◇ व्यापक जीवनाभूतीचे तळ ढवळणारे अधांतरीचे प्रश्न।
डॉ. अरुण ठोके । ११५
- ◇ मुलूखमाती । बाळासाहेब कांबळे । १२२
- ◇ सृजन संवाद मुलाखतींच्या मैफिलीची अवीट मेजवानी।
दीपक चैतन्य । १२४
- ◇ कार्यवृत्त । १२६

संपादकीय

९४ व्या अखिल भारतीय साहित्य संमेलनाध्यक्षपदी डॉ. जयंत नारळीकर यांची निवड : विद्वान शास्त्रज्ञ- साहित्यिकाचा सार्थ सन्मान

डॉ. पुरुषोत्तम काळे

नाशिक येथे प्रस्तावित अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी ख्यातकीर्त शास्त्रज्ञ पद्मविभूषण जयंत नारळीकर यांची निवड ही मराठी रसिकांना अतिशय समाधान देणारी घटना आहे. हे संमेलन कोरोना महासाथीच्या दुसऱ्या लाटेमुळे स्थगित करण्यात आले आहे. ही रसिकांचा हिरमोड करणारी घटना असली तरी सद्यपरिस्थितीत हा निर्णय योग्य आहे. खगोलशास्त्रामध्ये मोलाचे संशोधन करून डॉ. नारळीकरांनी जागतिक विज्ञान क्षेत्रात आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटविलेला आहे. मानाचे 'अॅडम्स प्राईझ' सह पद्मभूषण, पद्मविभूषण, महाराष्ट्र भूषण, भटनागर, एम. पी. बिर्ला यांसारखे देश-विदेशांतील अनेक सन्मान त्यांना मिळाले आहेत. त्यांनी मराठी साहित्यात विज्ञानकथा लोकप्रिय केल्या. 'यक्षांची देणगी' या त्यांच्या पहिल्याच विज्ञान कथासंग्रहास राज्य शासनाचा पुरस्कार मिळाला. त्यांच्या 'चार नगरांतले माझे विश्व' या आत्मचरित्रास साहित्य अकादमीचा पुरस्कार मिळाला. कराड येथे झालेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्ष दुर्गा भागवत यांनी आणीबाणीवर आणि

अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या गळचेपीवर प्रखर टीका केली होती. त्याच भाषणात त्यांनी मराठी साहित्य विश्वातील विज्ञानकथा प्रवाह आणि डॉ. जयंत नारळीकरांच्या विज्ञानकथालेखनाचा गौरवाने उल्लेख केला होता. व्युत्पन्नमती आणि विद्वान डॉ. नारळीकरांनी अध्यात्मप्रवण, धार्मिक जनमानसात विज्ञानवादी दृष्टिकोन रुजावा यासाठी विज्ञानकथा-कादंबऱ्यांचे लेखन केले. अंधश्रद्धा आणि छद्मविज्ञानाच्या विरोधी असा वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा प्रसार समाजामध्ये त्यांनी केला. सोप्या मराठी भाषेत विज्ञानाची, खगोलशास्त्राची मूलतत्त्वे नारळीकरांनी आपल्या लेखनातून, व्याकरणातून मांडली. समाजात वैज्ञानिक दृष्टिकोन रुजत नाही, अंधश्रद्धांचे प्राबल्य कमी होत नाही याची खंत नारळीकरांनी आपल्या आत्मचरित्रात व्यक्त केली आहे. आपले गुरू फ्रेड हॉयल यांच्याबरोबर संस्था उभारणीच्या कामाच्या अनुभवाचा त्यांनी योग्य उपयोग केला. पुण्यामध्ये जागतिक दर्जाच्या 'आयुका' या खगोलभौतिकी संस्थेची स्थापना केली. पुणे जिल्ह्यातील गिरवली येथे जागतिक दर्जाच्या दुर्बिणीच्या उभारणीमध्ये त्यांचा मोलाचा सहभाग आहे. ही देशासाठी आणि

महाराष्ट्रासाठी अभिमानास्पद बाब आहे. साहित्यसंमेलनाध्यक्षपदी डॉ. जयंत नारळीकर यांची एकमताने निवड झाली याबद्दल अखिल भारतीय साहित्य मंडळाचे अभिनंदन! मा. जयंत नारळीकरांचे नाव सुचविण्यात महाराष्ट्र साहित्य परिषदेच्या महामंडळावरील सदस्यांचे महत्त्वपूर्ण योगदान होते ही अभिमानास्पद बाब आहे. मा. नारळीकरांचे अध्यक्षीय भाषण ऐकण्याची उत्सुकता मराठी साहित्य रसिकांना होती; परंतु साहित्य संमेलन स्थगित झाल्याने रसिकांचा हिरमोड झाला आहे. करोना महासाथीची दुसरी लाट आटोक्यात आल्यावर हे संमेलन व्हावे ही अपेक्षा आहे. साहित्यसंमेलनाध्यक्षपदी एकमताने निवड झाल्याबद्दल मा. डॉ. जयंत नारळीकर यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन!

साहित्य अकादमीचे साहित्य पुरस्कार नुकतेच जाहीर झाले. मराठीत नंदा खरे यांच्या 'उद्या' या कादंबरीला हा पुरस्कार जाहीर झाला. ही कादंबरी जानेवारी २०१५ मध्ये प्रकाशित झाली. मराठी साहित्यविश्वात या कादंबरीवर फारसे लिहिले गेले नाही. अथवा फारशी चर्चा झाली नाही ही वस्तुस्थिती आहे. असे का व्हावे? याचा गंभीरपणे विचार करायला हवा. नंदा खरे यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन! त्यांनी पुरस्कार स्वीकारणार नाही अशी भूमिका घेतली आहे. या भूमिकेचा सर्वांनी आदर करायला हवा. नंदा खरे यांच्या हातून असेच उत्तमोत्तम लेखन व्हावे यासाठी शुभेच्छा!

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेच्या कार्यकारिणीची पाच वर्षे पूर्ण झाली आहेत. करोनाच्या महासाथीच्या काळात निवडणूक घेणे शक्य होणार नाही म्हणून या कार्यकारिणीला मुदतवाढ मिळावी यासाठी वार्षिक सर्वसाधारण सभेत मुदतवाढीचा प्रस्ताव मांडला. या

प्रस्तावावर जोरदार चर्चा झाली. अखेरीस बहुमताने हा प्रस्ताव मंजूर झाला. विरोधकांच्या आरोपांना कार्याध्यक्ष प्रा. मिलिंद जोशी यांनी संयत भाषेत मुद्देसूद आणि प्रभावी युक्तिवाद करीत उत्तर दिले. या कार्यकारिणीने गेल्या पाच वर्षांत एकसंघपणे प्रभावी काम केले आहे. त्याचा सविस्तर आढावा कार्याध्यक्षांनी त्यांच्या 'मुळीचा झरा' या लेखात घेतला आहे. गेली पाच वर्षे महाराष्ट्र साहित्य पत्रिकेच्या संपादकपदी काम करताना पत्रिका अधिकाधिक वाचनीय होईल हे पाहिले. पत्रिकेचे स्वरूप व्यापक केले. अनेक समीक्षक-लेखकांना आवर्जून लिहिते केले. विविध विषयांवरील लेख, ग्रंथसमीक्षा आणि सैद्धांतिक समीक्षेवरील लेख प्रकाशित व्हावेत यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले. न्या. नरेंद्र चपळगावकरांसारख्या अनेक मान्यवरांनी पत्रिकेविषयीचा अभिप्राय आवर्जून कळविला. साहित्य परिषदेचे मुखपत्र असल्याने संस्थेचा लौकिक जपला जाईल याकडे लक्ष दिले. पत्रिकेला ISSN क्रमांक मिळून यु.जी.सी.च्या यादीत म. सा. पत्रिकेचा समावेश झाला. कोणत्याही विचारधारेला त्याज्य न मानता सर्व विचारप्रवाहांना पत्रिकेत स्थान मिळेल हे पाहिले. हे सर्व कार्याध्यक्ष प्रा. मिलिंद जोशी, प्रकाशक, प्रमुख कार्यवाह प्रकाश पायगुडे आणि कोषाध्यक्ष सुनिताराजे पवार, संपादक मंडळातील सर्व सदस्य, संपादकीय सहायक संदीप खाडे, कार्यकारिणीतील माझे सहकारी आणि मुद्रक-आर्ट-ग्राफिक डिझायनर श्री. खेतमर आणि श्री. जयदीप कडू यांच्या सहकार्याने झाले. या सर्वांप्रति मी कृतज्ञता व्यक्त करतो. हे संपादन करताना टीकेचे प्रहारही झाले; परंतु तो अनुभव मोलाचा होता. या कार्यात काही कमतरता राहिली असेल, तर तो दोष

माझाच आहे. सर्व चांगल्या कामाचे श्रेय वरील सर्व मान्यवरांचे आहे.

करोनाच्या महासाथीने अनेक मान्यवरांना काळाने आपल्यातून हिरावून नेले. प्राचार्य डॉ. किसन पाटील यांचे निधन हा फार मोठा धक्का होता. प्राचार्य किसन पाटील कार्यकारिणीचे माजी सदस्य आणि म. सा.प. च्या पाचोरा शाखेचे संस्थापक होते. बोर्लीचे संशोधक आणि समीक्षक म्हणून पाटील सरांची ख्याती होती. त्यांच्या निधनाने जळगाव भागातील आणि उत्तर महाराष्ट्रातील म. सा.प.च्या साहित्यविश्वाची आणि कार्याची न भरून येणारी हानी झाली आहे. म. सा. प. च्या मावळ शाखेचे कार्याध्यक्ष, संतसाहित्याचे अभ्यासक डॉ. दीपक बिचे यांचे निधन अतीव दुःखदायक आहे. अतिशय उत्साही आणि प्रेमळ व्यक्तिमत्त्वाचे डॉ. बिचे मावळ तालुक्यातील साहित्य परिषदेचे खंदे कार्यकर्ते होते. या दोन्ही मान्यवरांना म. सा. परिषद आणि पत्रिकेतर्फे भावपूर्ण श्रद्धांजली!

गेल्या वर्षभरात कोविड महासाथीने सर्व जीवनव्यवहार ठप्प झालेले असताना म. सा.प. च्या पिंपरी चिंचवड, नाशिक रोड, सोलापूर, जळगाव, नगर आदी शाखांनी ऑनलाईन व्याख्यानांचे, कार्यक्रमांचे आयोजन केले. याबद्दल संबंधित शाखा-पदाधिकाऱ्यांचे अभिनंदन!

ज्येष्ठ ख्यातकीर्त कादंबरीकार रंगनाथ पठारे यांना कुसुमाग्रज प्रतिष्ठानचा 'जनस्थान' पुरस्कार जाहीर झाला. दलित चळवळ व साहित्याचे समीक्षक डॉ. शरणकुमार लिंबाळे यांच्या 'सनातन' या कादंबरीस 'सरस्वती सन्मान' जाहीर झाला. दोन्ही मान्यवरांचे साहित्य परिषद आणि पत्रिकेतर्फे मनःपूर्वक अभिनंदन.

या अंकामध्ये डॉ. जयंत नारळीकरांच्या वाङ्मयावरील प्रा. चिन्मय घैसास यांचा लेख आहे. मुखपृष्ठासाठी छायाचित्र काढण्यास अनुमती दिल्याबद्दल मा.डॉ. जयंत आणि मंगला नारळीकर यांचे आभार मानतो.

विविध विषयांवरील संशोधन लेख, ग्रंथ-समीक्षा लेख, परीक्षणे-रसिक वाचकांच्या पसंतीस उतरतील ही अपेक्षा आहे. आपल्या अभिप्रायाची आम्हाला नेहमीच प्रतीक्षा असते. आपल्या अभिप्रायांनी काम करण्याची उमेद वाढते.

करोनाच्या महासाथीत गतवर्षात महाराष्ट्रातील सर्व साहित्यसंस्थांच्या अनुदानात सरकारने घट केली आहे. केवळ १०% अनुदान मिळाले आहे. उर्वरित ९०% अनुदान मिळणार नाही असे वृत्तपत्रांतून वाचनात आले. मा. मुख्यमंत्री उद्धवजी ठाकरे आणि मा. उपमुख्यमंत्री अजितदादा पवार यांना साहित्यसंस्थांचे थकित अनुदान त्वरित देऊन या साहित्यसंस्थांना सावरावे हे विनंतीपूर्वक आवाहन करतो.

करोनाच्या दुसऱ्या लाटेमध्ये रुग्णसंख्या दररोज प्रचंड वाढत आहे. सर्वांनी करोना-प्रतिबंधक शासकीय सूचनांचे पालन करावे. आपली व आपल्या कुटुंबाची काळजी घ्यावी. निर्बंधाचे पालन कसोशीने केले, तर सर्व जीवन व्यवहार पूर्ववत होतील ही खात्री आहे.

डॉ. पुरुषोत्तम काळे

चलभाष: ९४०४९३७७१०

ख्यातकीर्त खगोलशास्त्रज्ञ आणि
विज्ञानकथालेखक जयंत नारळीकर
यांची नाशिक येथे होणाऱ्या
अखिल भारतीय मराठी साहित्य
संमेलनाच्या अध्यक्षपदी एकमताने
निवड झाली त्यानिमित्ताने
नारळीकरांच्या साहित्याचा
घेतलेला वेध.

जयंत नारळीकरः व्यक्ती आणि वाङ्मय

प्रा. चिन्मय मधू घैसास

मानवी जीवनाला चहूबाजूने वेढून घेणारे एक गूढ वलय म्हणजे विज्ञान. मानवाच्या उत्क्रांतीपासून आजवर विज्ञानातील शोधांमुळे आणि संशोधनामुळे मानवाचे जीवन अधिकाधिक सुकर झाले आहे. त्यामुळेच विज्ञानाविषयी एक स्वाभाविक कुतूहल आणि जिज्ञासा मानवाच्या मनात सदोदित राहिली आहे. अलीकडच्या काळात विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात झपाट्याने होणाऱ्या बदलांमुळे समाजाचा वैज्ञानिक दृष्टिकोन वाढीस लागण्यास मदत झाली आहे. विज्ञानसाहित्य हा मराठीतील अगदी अलीकडचा साहित्यप्रवाह आहे. प्रचलित विज्ञानाचा, संशोधनाचा आधार घेऊन त्याद्वारे वैज्ञानिक शक्यतांचा आढावा घेणारे, कल्पना करणारे साहित्य आणि कलाकृती अलीकडे अधिकाधिक प्रमाणात निर्माण होऊ लागल्या आहेत. त्यात दिसून येणारे नावीन्य आणि वैविध्य विशेष उल्लेखनीय आहे. गतकाळाच्या तुलनेत आज विज्ञानाचा प्रसार आणि प्रचार अधिक प्रमाणात झाला आहे, त्याचे हे द्योतक म्हणावे लागेल. या नवनवीन साहित्य आणि कलाकृतींमुळे समाजाचा विज्ञान आणि विज्ञानसाहित्याकडे बघण्याचा दृष्टिकोन निश्चितच बदलतो आहे.

मराठीतील विज्ञान साहित्य १९व्या शतकाच्या शेवटच्या टप्प्यात सुरू झाल्याचे आढळते. विज्ञानाचे

सिद्धांत आणि शास्त्रशुद्ध माहिती पोचवण्याचा हेतू त्यामागे होता. अनेक इंग्रजी ग्रंथांचा अनुवाद करून अशी माहिती वाचकांपर्यंत पोहोचवली जात होती. पदार्थविज्ञान, रसायनशास्त्र, वनस्पतिविज्ञान, प्राणिविज्ञान, वैद्यकशास्त्र, कृषिविज्ञान, गणित आणि ज्योतिर्विज्ञान अशा विज्ञानशाखांची शास्त्रीय पद्धतीची माहिती देण्याचा प्रयत्न यातून झालेला दिसतो.

२० व्या शतकाच्या उत्तरार्धात निव्वळ विज्ञानविषयक माहिती नव्हे तर मनोरंजन आणि प्रबोधन हा हेतू डोळ्यांसमोर ठेवून विज्ञानविषयक लेखन सुरू झाले. त्यात प्रामुख्याने डॉ. जयंत नारळीकर यांच्या लेखनाचा विचार करावा लागतो. विज्ञानसाहित्य हा प्रकार मराठीत रुजवण्याचे महत्त्वाचे कार्य नारळीकरांनी केले. नवनवीन शोधांचा जगाला होणारा परिचय आणि त्याबद्दलचे मानवी कुतूहल यांतूनच अशा तऱ्हेच्या लेखनाला प्रेरणा मिळाली. मानवाच्या दैनंदिन अनुभवापलीकडे असणारे कल्पित जग आणि त्याचे असणारे कुतूहल विज्ञानसाहित्यात येणे स्वाभाविक आहे. प्रस्थापित आणि प्रचलित विज्ञान सिद्धांतांच्या आधारे आगामी काळातील मानवी जीवनाची कल्पना करून त्याचे शब्दचित्र रेखाटणे हे विज्ञानसाहित्याचे कर्तव्य आहे. हे करीत असता विज्ञानाची माहिती देण्याबरोबरच लालित्यपूर्ण पद्धतीने कथानक

‘अभयारण्य’ ही कादंबरी पर्यावरणविषयक जाणवांकडे लक्ष वेधून घेते. तंत्रज्ञानाच्या अति वापरामुळे होणारे पर्यावरणावरील परिणाम तसेच त्याबाबतची मानवाची बेपर्वाई या कादंबरीत मांडली आहे. परक्या जीवसृष्टीचे प्रतिनिधी पृथ्वीवर सजीवसृष्टीचे बीजारोपण करतात आणि एखाद्या अभयारण्याप्रमाणे त्यात कोणताही हस्तक्षेप न करता त्याच्या विकासाकडे लक्ष ठेवतात, अशी संकल्पना या कादंबरीत मांडली आहे.

रंगवणे तसेच, जयंत नारळीकरांच्या शब्दांत सांगायचे, तर विज्ञानाची शर्करावगुंठित गोळी रसिकांना देणे हा त्याचा मुख्य हेतू असला पाहिजे. स्वतः आंतरराष्ट्रीय ख्यातीचे वैज्ञानिक असलेल्या नारळीकरांनी केलेल्या लेखनाचा खूप मोठा परिणाम समाजावर झालेला दिसतो. आजही मराठी विज्ञानसाहित्य आणि जयंत नारळीकर हे एक समीकरण आहे. वैज्ञानिक म्हणून कोवळ्या वयापासून नारळीकरांनी जे संशोधन केले आणि त्याचा जो दबदबा निर्माण झाला त्यामुळे त्यांच्या साहित्यलेखनाला वेगळेच महत्त्व आणि वलय प्राप्त झाले आहे. एखाद्या सर्वसामान्य व्यक्तीने विज्ञानविषयक मांडणी करणे आणि एखाद्या वैज्ञानिक, संशोधकाने अशी मांडणी करणे यात खूप मोठा फरक असतो. याच कारणामुळे डॉ. जयंत नारळीकर यांच्या विज्ञानसाहित्याचा विशेष अभ्यास करण्याची गरज आहे.

नारळीकरांचे विज्ञान-कथासंग्रह :

डॉ. जयंत नारळीकरांच्या कथासंग्रहांत यक्षांची देणगी, अंतराळातील भस्मासुर, टाईम मशीनची किमया या साहित्यकृतींचा समावेश होतो. सर्जनशील लेखन करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तींच्या लेखनामागे व्यक्तिगत अनुभव, आवडीनिवडी, शिक्षण, विचारधारा या गोष्टी असतात. नारळीकर स्वतः खगोलशास्त्रज्ञ असल्यामुळे त्यांच्या लेखनातील कथाबीज याच खगोलशास्त्राच्या पार्श्वभूमीवर उमललेले दिसून येते. आपले लेखन विज्ञानविषयक प्रबोधनाच्या उद्देशाने आहे अशी भूमिका नारळीकरांनी मांडली आहे. ‘यक्षांची देणगी’ आणि

‘अंतराळातील भस्मासुर’ या कथासंग्रहांना खगोलशास्त्राची पार्श्वभूमी लाभलेली आहे. या दोन्ही साहित्यकृती नारळीकरांनी ज्या काळात लिहिल्या त्या काळातील त्यांचे वैज्ञानिक कार्य लक्षात घेता खगोलशास्त्र हाच त्यांच्या या साहित्यकृतींचा केंद्रबिंदू ठरणे स्वाभाविक आहे. विज्ञानसाहित्यात अज्ञाताच्या गूढाला एक विशेष स्थान आहे. अज्ञाताचे कुतूहल, त्याविषयीची जिज्ञासा यांतून स्पेक्युलेटिव्ह फिक्शन म्हणजेच ज्ञात माहितीच्या आधारे भविष्यकाळाची कल्पना करणारे विज्ञानसाहित्य निर्माण झालेले दिसते. नारळीकरांच्या पहिल्या दोन कथासंग्रहांतील बहुतेक कथांतून बाह्य सृष्टीतील या गूढाची चर्चा झालेली दिसते. ‘टाईम मशीनची किमया’ या कथासंग्रहात भविष्यकाळाचा वेध घेणारी मांडणी नारळीकरांनी केलेली आहे. नारळीकरांच्या आधीच्या कथासंग्रहांच्या लेखनकाळाच्या तुलनेत या कथासंग्रहाच्या लेखनकाळापर्यंत जागतिक स्तरावर बराच वैज्ञानिक विकास झालेला होता, त्यामुळे कालप्रवास ही नावीन्यपूर्ण संकल्पना त्यांनी या कलाकृतीत केंद्रवर्ती ठेवलेली दिसते. मानवाच्या हातून झपाट्याने होणाऱ्या वैज्ञानिक प्रगतीचा भविष्यात होणारा परिणाम त्यांनी कल्पनेने रेखाटलेला आहे. पर्यावरणाचा होणारा न्हास, त्याचा मानवी जीवनावर होणारा परिणाम याचाही विचार या कथांतून केलेला दिसतो. कोणताही माणूस आपल्या गतानुभवांच्या जोरावर भविष्याकडे पाहत असतो. नारळीकरांनीही त्याच पद्धतीने भविष्याचा विचार मांडलेला आहे.

नारळीकरांच्या कथासंग्रहातील भाषा ही कथानकाला साजेशी आहे. कथानक ओघवत्या भाषेत लिहिलेले आहे. त्यांच्या कथांतील पात्रे अनुरूप आहेत. त्या-त्या कथानकाला साजेशी नावे त्या पात्रांना दिलेली दिसून येतात. कथानकाच्या दृष्टीने पात्रांच्या तोंडी काही वैज्ञानिक संदर्भ, संज्ञा येतात. यामुळे वैज्ञानिकतेचा धागा अतूट राहतो. आपण निव्वळ एक काल्पनिक कलाकृती वाचत नाही तर विज्ञान साहित्यकृती वाचतोय याचा प्रत्यय टप्प्याटप्प्यावर वाचकाला येतो, त्यामुळे विज्ञानाची वीण कुठेही क्षीण होत नाही. या कथांतून विज्ञान प्रभावीपणे मांडले गेले आहे. बहुतेक कथांचा केंद्रबिंदू हा खगोलशास्त्र असला तरी खगोलशास्त्रातील विविध संकल्पना वेगवेगळ्या कथांच्या माध्यमातून त्यांनी अधोरेखित

करण्याचा प्रयत्न केला आहे, त्यामुळे या वैज्ञानिक घटकांची शास्त्रीय माहिती जाणून घेण्याची उत्सुकता निश्चितच वाचकाच्या मनात निर्माण होते. मनोरंजनातून प्रबोधन हे विज्ञानसाहित्याचे प्रमुख कर्तव्य आहे आणि त्या कामी नारळीकरांच्या कथा ही दोन्ही उद्दिष्टे प्रभावीपणे साध्य करतात.

नारळीकरांच्या विज्ञान-कादंबऱ्या :

डॉ. जयंत नारळीकरांच्या विज्ञान कादंबऱ्यांत प्रेषित, वामन परत न आला, व्हायरस, अंतराळातील स्फोट, आणि अभयारण्य या कादंबऱ्यांचा समावेश होतो. 'प्रेषित' कादंबरीत परग्रहवासी आणि पृथ्वीचा संबंध दर्शवताना मानवी अस्तित्व, वसाहतवाद यांचाही उल्लेख येतो. पृथ्वीबाहेर खरोखरीच जीवसृष्टी असलीच, तर त्याचा मानवाच्या जीवनावर काय परिणाम होईल याचा एक काल्पनिक वेध या कादंबरीत घेतलेला आहे. विचारक्षम यंत्रमानव हे 'वामन परत न आला' या कादंबरीचे आशयसूत्र आहे. 'अंतराळातील स्फोट' ही कादंबरी तीन वेगवेगळ्या कालखंडांचा वेध घेत मानवी उत्क्रांती, बाह्य अवकाशातील शक्तींचा पृथ्वीवर होणारा परिणाम या

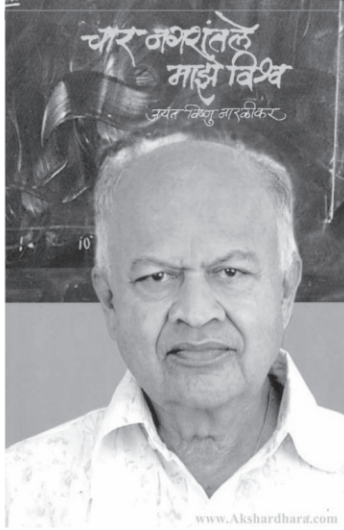
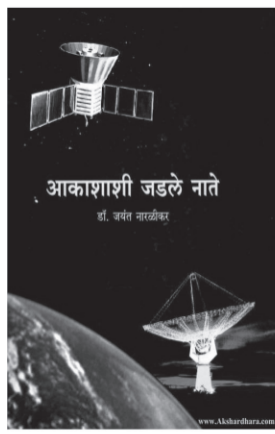
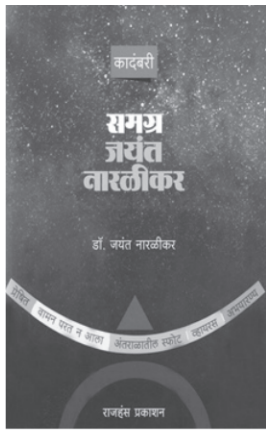
घटकांचा विचार मांडते. सुपरनोव्हा (अवकाशात होणारा महाकाय स्फोट) या खगोलीय घटनेचा प्रत्यय मानवाने घेतल्याचे उल्लेख सापडतात. त्याच सुपरनोव्हा या विषयाकडे वाचकांचे लक्ष वेधून त्याविषयी माहिती देण्याचा आणि जिज्ञासा, कुतूहल निर्माण करण्याचा प्रयत्न यशस्वीपणे या कादंबरीने केलेला आहे. मानवी प्रगतीचा, मानवाच्या यंत्रावलंबी स्वभावाचा उल्लेख 'व्हायरस' कादंबरीत होतो. प्रगत यंत्रणेत बिघाड निर्माण करणारा, परकीय जीवांनी निर्माण करून प्रसारित केलेला व्हायरस या कादंबरीच्या कथानकाचा केंद्रबिंदू आहे. ज्या काळात ही कादंबरी लिहिलेली आहे त्या काळात संगणक आणि तदनुषंगिक तंत्रज्ञान यांचा झालेला विकास यामुळे कथाबीजात एक वेगळेपण जाणवते. खगोलशास्त्रातील घटकांचा आणि कल्पनांचा सद्यकाळातील विज्ञान-तंत्रज्ञानाशी या कादंबरीने प्रभावीपणे संबंध जोडला आहे. परकीय जीवांचे अस्तित्व आणि त्याचा मानवी जीवनावरील प्रभाव यांचा उल्लेख करतानाच, अशी अवस्था भविष्यात खरोखरीच उद्भवली, तर संपूर्ण जगाला कशाप्रकारे एकसंध रहावे लागेल याची सूचनाही ही

कादंबरी करते. मानवाच्या आचार-विचारांत विकृती आणणारे षड्रिपूंसारखे वेगवेगळे विषाणू म्हणजेच व्हायरस आणि त्यांचा मानवी जीवनावरील परिणाम याच्याशीही या कथासूत्राची नाळ जोडता येते. 'अभयारण्य' ही कादंबरी पर्यावरणविषयक जाणिवांकडे लक्ष वेधून घेते. तंत्रज्ञानाच्या अति वापरामुळे होणारे पर्यावरणावरील परिणाम तसेच त्याबाबतची मानवाची बेपर्वाई या कादंबरीत मांडली आहे. परक्या जीवसृष्टीचे प्रतिनिधी पृथ्वीवर सजीवसृष्टीचे बीजारोपण करतात आणि एखाद्या अभयारण्याप्रमाणे त्यात कोणताही हस्तक्षेप न करता त्याच्या विकासाकडे लक्ष ठेवतात, अशी संकल्पना या कादंबरीत मांडली आहे. ब्रह्मांडात, पृथ्वीबाहेरील अवकाशात एखाद्या अज्ञात ठिकाणी जीवसृष्टी असण्याची शक्यता अनेक संशोधकांनी व्यक्त केली आहे. त्याबद्दलचे दाखलेही त्यांनी दिलेले आहेत. एरिक वॉन डेनिकनने आपल्या 'चॅरियट्स ऑफ द गॉड्स' या ग्रंथात परग्रहवासींच्या अस्तित्वाचे दाखले सचित्र मांडून दाखवण्याचा प्रयत्न केला आहे. पृथ्वीवरच्या जीवसृष्टीवर या परग्रहवासींचा प्रचंड प्रभाव असण्याबरोबरच पृथ्वीचे नियंत्रणही हे परग्रहवासी करतात असा दावादेखील अनेक संशोधकांनी केला आहे. याच मतांच्या जवळ जाणारी कथानके नारळीकरांच्या साहित्यकृतींत सापडतात. एरिक वॉन डेनिकनची मते आपणास मान्य नाहीत, असे नारळीकरांनी म्हटले आहे तरी त्यांच्या कथानकांतील कथाबीजाचे बहुतांशी साम्य डेनिकनच्या मांडणीला समांतर जाताना दिसते.

नारळीकरांच्या कादंबऱ्यांची भाषाशैली ओघवती आणि कथानकाला पूरक आहे. पात्रांची नावे आणि त्यांचे चित्रण करताना नारळीकरांच्या व्यक्तिगत जीवनातील व्यक्तींच्या गुण-दोषांचे अनुभव पात्रांच्या ठिकाणी आलेले जाणवतात. या कादंबऱ्यातील संवाद, वातावरण वास्तवाशी सुसंगती निर्माण करतात. कादंबरीतील कथानकाच्या माध्यमातून सामाजिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक वास्तवाकडेही नारळीकर लक्ष वेधून घेतात. मनोरंजनाबरोबरच प्रबोधन करत असता भविष्याचा वेध घेण्याची वृत्ती वाचकामध्ये ते निर्माण करतात. सद्यकाळाचा विचार करता भविष्यात काय परिस्थिती ओढवू शकते याची कल्पना वाचकाला करवून ते त्याच्या

मनात सजगता निर्माण करतात. समाजाला सतर्क करण्याचा, भनावर आणण्याचा त्यांचा हा प्रयत्न उल्लेखनीय आहे.

नारळीकरांच्या संशोधन कार्याचा साहित्यावरील प्रभाव- डॉ. जयंत नारळीकर यांच्या संशोधन कार्याचा थेट संबंध त्यांच्या साहित्यावर दिसून येतो. कथाबीज निवडीचा विचार करता खगोलशास्त्र हा बहुतांश साहित्यकृतींच्या केंद्रस्थानी असणारा विषय आहे. खगोलशास्त्रज्ञ म्हणून केलेले काम, आलेले विविध अनुभव, भेटलेली माणसे यांचे प्रतिबिंब त्यांच्या कथानकांत, पात्रांत, संवादांत, वातावरणनिर्मितीत दिसून येते. शास्त्रज्ञ म्हणून कार्य करत असता त्यांचा बहुतेक व्यवहार हा इंग्रजीत झालेला आहे. जगाच्या वेगवेगळ्या प्रदेशांत त्यांचे वास्तव्य आणि कार्य झाले आहे. याचाच प्रत्यय त्यांच्या कलाकृतींतही दिसून येतो. देशविदेशांतील वैविध्यपूर्ण माणसे, त्यांचे स्वभाव, घटनाप्रसंगांची आणि स्थळांची निवड याचे होणारे चित्रण याचेच द्योतक आहे. शास्त्रीय संशोधन आणि मांडणीबरोबरच मराठीतून त्यांनी केलेले विज्ञानविषयक लेखनही त्यांच्या कार्याला पूरक ठरले आहे. विज्ञानाची गरुडझेप, विज्ञान आणि वैज्ञानिक, याला जीवन ऐसे नाव यांसारख्या लेखसंग्रहातून नारळीकरांनी विज्ञानाची शास्त्रीय मांडणीदेखील प्रभावीपणे केली आहे. विज्ञानसाहित्यकृतींतून नारळीकरांनी ज्या विज्ञानविषयक मुद्द्यांची चर्चा केली आहे त्यांच्याविषयीची पूर्णपणे शास्त्रीय माहिती साध्यासोप्या भाषेत त्यांनी या लेखमालेत दिली आहे. वैज्ञानिकांचा दृष्टिकोन, वैज्ञानिक कार्य, त्या क्षेत्रातील विशिष्ट अनुभव यांचाही विचार नारळीकरांनी मांडलेला आहे. आपल्या व्यक्तिगत जीवनातील अनुभवांनादेखील नारळीकरांनी या लेखांत शब्दबद्ध केले आहे. त्यामुळे वैज्ञानिक म्हणून झालेल्या त्यांच्या जडणघडणीमागील पार्श्वभूमीदेखील लक्षात येते. सर्जनशील लेखकासाठी जशी संवेदनशील आणि सजग, सतर्क, चौकस नजर आवश्यक असते तशीच ती वैज्ञानिकालाही असते आणि या पार्श्वभूमीवर आपल्या जीवनानुभवांचे वर्णन नारळीकर करतात. ललित विज्ञानसाहित्य लेखनातून मनोरंजन आणि लेखसंग्रहातून प्रबोधन अशी उल्लेखनीय दुहेरी भूमिका त्यांनी बजावलेली दिसते. मनोरंजन आणि प्रबोधन या

आपल्या तत्त्वाला नारळीकरांनी अशा प्रकारे न्याय दिलेला दिसतो.

निरीक्षण

विज्ञानसाहित्य हे उद्धोधक आणि मनोरंजक असावे असे नारळीकरांचे मत आहे. त्यांचे साहित्य या दोन्ही गरजा पूर्ण करते. काही ठिकाणी अति शास्त्रीय स्वरूपाचे वर्णन आले आहे, त्यामुळे काही साहित्यकृतींतील काही भाग शास्त्रीय विवेचनागत वाटतो. आपली भाषा फारशी चांगली नाही, आपल्याकडे सराईत लेखक म्हणून पाहू नये असे नारळीकर म्हणतात. साहित्य या अर्थाने लेखनप्रकारांच्या आकृतिबंधाची जाणीवही आपल्याला फारशी नाही असेही नारळीकर म्हणतात; परंतु त्यांच्या लेखनात असे फारसे जाणवत नाहीत. काही अपवाद सोडल्यास त्यांचे लेखन प्रासादिक, सोपे असल्याचे जाणवते. उलट, 'प्रतिष्ठित लेखकांना विनंती आहे, की त्यांनी या क्षेत्रात शिरावे आणि त्याला प्रतिष्ठा मिळवून

द्यावी' असे म्हणताना साहित्यविषयक जाणीव समृद्ध असलेल्यांनी विज्ञानसाहित्याच्या क्षेत्रात प्रवेश करावा, असे नारळीकरांनी केलेले आवाहन नव्या काळातील नवोदित लेखकांसाठी महत्त्वाचे आहे. वैज्ञानिक दृष्टिकोन अधिक व्यापक असलेल्या आजच्या काळातील नवोदित लेखकांनी याचा विचार करून विज्ञानसाहित्यात नवी भर घालण्यासाठी पुढे येण्याची गरज आहे.

विज्ञानसाहित्यातील आशय दुर्बोध किंवा किचकट, क्लिष्ट असल्याचे मत अनेकदा व्यक्त होते. या ठिकाणी लक्षात घेण्याचा मुद्दा म्हणजे विज्ञान आणि त्यातही खगोलशास्त्र हा विषयच फार क्लिष्ट आहे. त्यातून त्याला ललित साहित्यात समाविष्ट करून त्याची कलात्मक मांडणी करणे हे मुळातच जिकिरीचे काम आहे. त्या मानाने नारळीकरांनी आपले विज्ञानानुभव आणि भाषाकौशल्य यांचा योग्य, संतुलित समन्वय साधून उत्तम सांधणी केली आहे. वाचकाला अनेकदा या कलाकृतींतील विज्ञानविषयक घटकांची पुसटशी कल्पनाही नसते त्यामुळे कलाकृती दुर्बोध वाटण्याचा संभव असतो. संशोधक म्हणून नारळीकरांनी केलेल्या कार्याचा प्रभाव त्यांच्या लेखनातील आशय, अभिव्यक्ती आणि भाषाशैलीवर पडणे स्वाभाविक आहे हेही लक्षात घेतले पाहिजे.

परग्रहवासी जीवांचे अस्तित्व आणि मानवापेक्षा त्यांची क्षमता प्रचंड अधिक असल्याचे मानणाऱ्या अनेक शास्त्रज्ञांनी, खगोल अभ्यासकांनी झू (प्राणीसंग्रहालय) सिद्धांताचा तर्क मांडलेला आहे. पृथ्वी म्हणजे एक प्रकारचे प्राणीसंग्रहालय आहे आणि त्यावर अतिप्रगत परग्रहवासी नियंत्रण ठेवून आहेत असा तर्क हा सिद्धांत मांडतो. नारळीकरांच्या अभयारण्य कादंबरीतील कथानक याच तर्काशी समांतर जाते. असे असले तरीदेखील एरिक वॉन डेनिकनसारख्या शास्त्रज्ञ विचारवंतांच्या मताशी नारळीकर

सहमत नाहीत हेही इथे लक्षणीय ठरते. खगोलशास्त्राला विशेष केंद्रस्थानी ठेवून नारळीकरांनी विज्ञानसाहित्य लेखन केलेले असले तरी त्यांच्या लेखनातून विज्ञानाच्या सर्वच शाखांचा उल्लेख होतो. मनोरंजन आणि प्रबोधन या दोन्ही उद्दिष्टांची पूर्तता करण्याच्या हेतूने नारळीकरांनी केलेले कार्य विज्ञानसाहित्याच्या पुढील वाटचालीला निश्चितच दिशादर्शक आणि प्रेरणादायी ठरणारे आहे.

समारोप

मराठी विज्ञानसाहित्याची वाटचाल आज जवळपास एक शतक पूर्ण करून पल्याड पोचली आहे. गेल्या शतकभराच्या काळात विज्ञानात अनेकविध क्रांतिकारी बदल आणि संशोधने झाली आहेत. त्यांचा उल्लेख आणि विचार विविध विज्ञानसाहित्यकृतींतून झालेला दिसतो. विज्ञानसाहित्य हा प्रकार मराठीत प्रस्थापित करण्याचा मान डॉ. जयंत नारळीकरांना जातो. त्यांच्या कार्यामुळे आणि विज्ञानसाहित्य लेखनामुळे विज्ञानाकडे बघण्याचा दृष्टिकोन मोठ्या प्रमाणात बदलला आहे. आज एकविसाव्या शतकात विज्ञानाने आमूलाग्र बदल अनुभवलेला आहे. विज्ञानाचा प्रसार आणि प्रचार प्रचंड झपाट्याने होत आहे. विज्ञानसाहित्य आज कथा-कादंबऱ्यांच्या चौकटीतून बाहेर पडून विज्ञान-मालिका आणि विज्ञान-चित्रपटांच्या माध्यमातून लोकांच्या समोर येऊ लागले आहे. विज्ञानातील नवनवीन बदलांचा वेध या माध्यमांतून घेण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. आशय आणि अभिव्यक्ती या दोन्हींच्या पातळ्यांवर विज्ञानसाहित्यकृती काळानुरूप समाजासमोर येत आहेत. नारळीकरांसारख्या विज्ञानलेखकांच्या कार्याचेच हे फलित आहे असे म्हणावे लागेल. विज्ञानसाहित्याने आपले महत्त्व आणि प्रभाव दाखवून दिलेला आहे. त्याला येत्या काळात अधिकाधिक प्रतिष्ठा लाभण्याची गरज आहे. अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी डॉ. जयंत नारळीकरांची झालेली निवड हे या दृष्टीने पडलेले पहिले पाऊल आहे. साहित्यिक आणि सामाजिक स्तरावरून विज्ञानसाहित्याला सकारात्मक आणि पोषक प्रतिसाद मिळाल्यास मराठी साहित्यातील हा विज्ञान-साहित्यप्रवाह अधिकच समृद्ध होईल.

संदर्भ :

- १) घाटे निरंजन, विज्ञानवाङ्मय (लेख), मराठी वाङ्मयाचा इतिहास : खंड ७ - भाग १, महाराष्ट्र साहित्य परिषद
- २) डॉ. व. दि. कुलकर्णी, निरंजन घाटे (संपा.), विज्ञानसाहित्य आणि संकल्पना, नीहारा प्रकाशन, प्रथमावृत्ती-ऑक्टोबर १९९०
- ३) पगारे म. सु., मराठी विज्ञानसाहित्य, प्रशांत पब्लिकेशन,

प्रथमावृत्ती-२००४

- ४) घाटे निरंजन, मराठीतील निवडक कथा (संपा.प्रस्तावना), स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती-२००१
- ५) कदम दीपा, मराठी विज्ञानकादंबरी : एक वाङ्मयीन अभ्यास, (पी.एच.डी. प्रबंध), गोवा विद्यापीठ, २०१३
- ६) नारळीकर जयंत, विज्ञान आणि वैज्ञानिक, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे, १९९२
- ७) नारळीकर जयंत, प्रेषित, मौज प्रकाशन, तिसरी आवृत्ती, जून १९९७
- ८) नारळीकर जयंत, वामन परत न आला, मौज प्रकाशन, पाचवी आवृत्ती, ऑगस्ट २००३
- ९) नारळीकर जयंत, अंतराळातील स्फोट, साहित्य अकादमी, दिल्ली, प्रथमावृत्ती- १९९२
- १०) नारळीकर जयंत, व्हायरस, मौज प्रकाशन, चौथी आवृत्ती, जून २००६
- ११) नारळीकर जयंत, अभयारण्य, मौज प्रकाशन, पहिली आवृत्ती, १५ मे २००२
- १२) नारळीकर जयंत, यक्षांची देणगी, मौज प्रकाशन, नववी आवृत्ती, मार्च २०११
- १३) नारळीकर जयंत, अंतराळातील भस्मासुर, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे, दहावी आवृत्ती, ऑक्टोबर
- १४) नारळीकर जयंत, टाईम मशीनची किमया, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे, चतुर्थावृत्ती, ऑगस्ट २०१५
- १५) नारळीकर जयंत, विज्ञानाची गरुडझेप, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे, सहावी आवृत्ती, २०१०
- १६) नारळीकर जयंत, विज्ञान आणि वैज्ञानिक, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे, २६ जानेवारी १९९२
- १७) नारळीकर जयंत, याला जीवन ऐसे नाव, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे, १९ जुलै १९९८

प्रा. चिन्मय मधू घैसास

सहायक प्राध्यापक, मराठी विभाग,

गोवा विद्यापीठ ताळेगाव - गोवा ४०३२०६

चलभाष: ९८२३७२८६४०

chinmay@unigoa.com

